

Nina Alihodžić – Hadžialić

Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke
Univerzitet u Sarajevu; Filozofski fakultet

Kulturološki aspekti postratnog itinerarija

Sažetak

U radu analiziram roman *Stidovi i krivnje* bosanskohercegovačkog pisca Izeta Perviza u kojem je izvrsno prikazana refleksija ratnog i postratnog perioda kroz prizmu kulturoloških aspekata. Naracija je realizirana iz rakursa dva ženska lika, Anđe i Elvire kroz naglašavanje suptilnosti *ženskog glasa* u priči koja je u pozadini i gdje je akcentirana problematizacija zločinačke demagogije kroz propitivanje falocentrične kulture.

Istovremeno, ovaj roman je uspješan primjer duhovno – kosmičkog imaginarija u dimenziji iterološkog diskursa. Književno – kritička ali i kulturološka analiza izaziva reinterpetacije kategorija poput identiteta, egzila, doma i domovine kroz kritiku etnocentričnosti.

Ključne riječi: identitet; itinerarij; falocentrizam; kolektivno pamćenje i kolektivno sjećanje; kultura; postratna književnost

Po prvi put u životu tad je shvatio snagu riječi i kako one ne znaju lagati već, ma koliko ih vješto zamrsili, uvijek one nađu načina da nam saopšte istinu.

Izet Perviz (*Stidovi i krivnje*)

Uvod

Pozicija čitatelja ili književnog kritičara u susretu s romanom *Stidovi i krivnje* Izeta Perviza, istovjetno je obojena atmosferom zaključka da je “umjetnost život osvjetljen mišlju“. S tim u vezi, namjera pisca ispostavlja se kao pokušaj da odabranoj životnoj građi, u dosljedno provedenoj kauzalnosti fabule, provodnim motivima, postupcima likova

i situacijama, jednoj amorfnj materiji omogući postojanje kroz riječi. Zanimljivost pišćeva postupka, temelji se na tome, da se on ne ustručava u dobu postmodernistićke poetike, zauzeti poziciju pripovijedaća „balzacovskog tipa“. Perviz se ne prilagođava ukusima unutarliterarne zajednice, stoga, ne „očijuka“ s potencijalnim čitateljima kroz poziciju pisca „bogate imaginacije“. Pripovijedaću je posve dovoljno da se smjesti u poziciju tzv. „sekretara društva“ jer je duboko, čak i tragićno svjestan, da svijet o kojem pripovijeda nadaleko prevazilazi granice „zdravog razuma“. Stoga, prostor o kojem pripovijeda jeste bosnocentrićan, ali politićko – historijska kulisa koja ga okružuje, do te mjere je nepojmljiva, da pisac sam sebe zatiće u ulozi svjedoka stvarnosti koja se granićni, s nećim što bi mogli nazvati „magijskim nadrealizmom“.

Distopijsko – utopijski prostor prošlesadašnjosti ili sadašnjeprošlosti pojavljuje se kao kulisa atmosfere u kojoj se ratna stvarnost bosansko – hercegovaćkih prostora heterotopijski ispisuje u labirintskim dubinama romana gdje kolektivni i individualni identiteti stvaraju amalgam mitskog. Kompleksnost pripovijedaćava glasa je u tome što nam kao čitateljima, intertekstualni dijalog s fragmentima prošlosti, kako teće radnja romana, poćinju odzvanjati u svijesti sve jaće dobijajući dimenzije sablasne mitske stvarnosti. S jedne strane moće nam se ućiniti da je ovo roman jasno razrađene polifone strukture, gdje se dijalog razlićitih glasova prozire kroz svijest glanog lika, Elvire. Međutim, istog ćasa uoćavamo da je ta narativna dimenzija, zapravo napuklina kroz koju se u onome što je vavilonsko brujanje svih glasova, oćituje kakofonija kojom prića postaje „romanom krika“. Metonimijski niz u kojem se probijaju Glasovi likova metaforićno se dodiruju u motivima „cvileća harmonike“ ubijenog Ćamila, „raspukle utrobe“ Elvirina kofera, i sablasne buke „tišine bosanskih stećaka“.

Pisac priću o aktuelnoj stvarnosti narativizira kroz priću o groblju u selu Gorćinići koje postaje „živuća metafora“ poratnih godina bosanskohercegovaćkog konteksta. Roman je završen kroz Epilog ćime je strukturna kompozicija naracije, koja je realizirana kao jedan korak naprijed u vremenu i dva koraka nazad u sjećanju, zaokružena u potpunoj linearnosti fabule.

U potrazi za Prićom kroz aspekte dijabolićke energije umjetnosti

Mimetićki detalji koji oblikuju atmosferu nestvarnosti u sablasnoj slici generacijskog ponavljanja, otvaraju u ovom romanu ironijsku dimenziju koja se temelji na paradoksu. Majstorski razrađena fabula se temelji, zapravo na tome da se zbivanja kreću u pravolinijskom pravcu, da bi se u vrtoglavom zaokretu, s konca priće vratila na sami poćetak.

Nigdje u Bosni nema greblja u kojemu su sahranjivane sve vjere i nevjere i nigdje u svijetu nema takvog groblja iz kojeg možeš čitati istoriju i sudbinu ne samo jedne nacije i njene države već i istoriju mnogih carstava čije se sudbine prelamaše preko ovih brdoviti krajeva, razbijajući podivljale istorijske valove od tvrdu bosansku glavu. U nekoliko riječi rečeno: nigdje u svijetu nećeš naći tužnije groblje.

Po cijeloj Bosni groblja su udaljena jedna od drugih, tamo je pravoslavno, a na drugom kraju muslimansko, ovdje jevrejsko, a ondje katoličko. Ako su baš, silom prilika morala dijeliti isto zemljište, onda su barem međusobno izdijeljena, ogradom, međom, ili kakvom drugom jasnom pregradom. Gorčinići, jedno pleme rastočebo u tri vjere, nikad nisu ni pomislili da se dijele, ni u ovom ni u onom životu. Ali dijelila ih je politika, vjera, istorija, tuđi računi i domaće pijavice kojima nidočega nije stalo do li moći, novca i lažnog autoriteta. Njihova dobrotu, naivnost i loše kolektivno pamćenje u dobroj mjeri su tome doprinosili. Jednostavno, ti Gorčinići nisu talentirani za istorijsku činjenicu i oduvijek su bili skloni nadomaštavanju, tako da se stvaran i konkretan događaj iz njihovog sela, samo dok bi prešao put između dvije generacije, već pretvarao u pravu fantaziju u koju niko normalan više ne bi mogao povjerovati. A njima samima bila je izgleda jedino važna ta, za druge neuhvatljiva, nit koja se provlačila kroz njihove priče i vezivala ih vremenom ... (Perviz 2016 : 359-360)

Rečeno u diskursu književnoteorijskog mišljenja, fabularni tok pripovijedanja temelji se na totalitarnom iskustvu svijeta. U tom smislu, jasno je prepoznatljiva pozicija pisca kao svjedoka koji pripovijeda o životima likova i slici društva u smislu jasne i statičke projekcije etičke opredjeljenosti.. Pervizov roman je djelo pisca izuzetne intelektualne usmjerenosti o stanovitoj „metafizici zla“, stoga je pravi junak romana spoznajni subjekt.

Terry Eagleton u svojoj knjizi *O zlu* pretpostavlja da: „zlo u osnovi nije tajanstveno, iako prekoračuje svakodnevnu društvenu determinaciju. Zlo je, kako ga ja vidim, doista metafizičko, u smislu da zauzima stav spram bića kao takvog, ne samo prema ovom ili onom dijelu njega. Ono ga nastoji u bitnom smislu iskorijeniti. Ali to ne znači da je ovo pretpostavka da je zlo obavezno nadnaravno ili da mu nedostaje ljudske kauzalnosti.“ (Eagleton 2011: 25)

S tim u vezi, u romanu su prisutne misli pisca o dijaboličkoj energiji umjetnosti koja predstavlja stanovito povlačenje iz pretjerane intelektuanosti u nešto što bi se moglo opisati kao „potraga za pričom“ kroz prelamanje perspektiva „beskrvnog intelektualizma“ u odnosu prema „krvožednom barbarizmu“. Perviz pripovijeda o odnosu povijesnog i transcendentnog, na način da ne prepozna sukob te dvije kategorije. Štaviše, kroz jezik i umjetnost realizira djelo puno životne energije, gdje se misterij umjetnosti ne stabilizira u nekom beživotnom objektu, već na bogat način priziva impulse života. Pisac priču o sudbinama protagonista otvara i kroz dimenziju duhovnosti, na način da povijest predstavlja u sferi samotranscendencije.

Tišina! Evo je. Kroz Podmezarnike, prema groblju, uspinje se jedna žena, raspuštene crne kose, u kaftanu. Da, to je ona, Elvira Suljagina. (...) Ispod ruža nazire se stomak. Jeste, trudna je. I zna, ako bude muško, daće mu ime Gorčin, ako bude žensko, zvaće se Anđa, pa neka vrijeme izmjeri svekolike naše jazove. (Perviz 2016: 360)

Klasično oblikovanje romana istovremeno supostoji s simptomom kojim se ta cjelovitost dokida fragmentarnošću koje se pojavljuju u intervencijama pripovijedača, koje zapravo nigdje ne prekidaju tok naracije bilo kakvim esejističkim tonom. Međutim kako je „velika priča“ ispričana iskustvima onih „malih“, a ove „male“ onom „velikom“, s stajališta književnopovijesnog i književnoteorijskog mišljenja, ovo djelo se potvrđuje ali i rastvara dekonstruktivističkim prelamanjem *priče* nad svojim zrcalnim odrazom. Time autorska poetika Izeta Perviza u interpretativnom diskursu skreće pažnju čitatelja na svoju, intertekstualnu i metatekstualnu dimenziju gdje se na tematskom nivou susreće sudbina glavnog lika Elvire koja napušta jedno „mjesto umiranja“ da bi u potrazi za sobom „umrla“ na drugom. Književnoteorijski diskurs obojen postkolonijalnom književnom teorijom i feminističkom književnom kritikom, jasno raspoznaje obrise identiteta protagonistice kroz foucaultovski heterotopijski „drugi prostor“ gdje se motiv groblja premrežava s lacanovskim „prošivenim bodom“ Imena Oca.

Uzmimo, primjerice, neobičnu heterotopiju groblja. Groblje je zacijelo „drugo“ mjesto u odnosu na obične kulturne prostore, ali je to prostor povezan sa skupom svih smještanja grada ili društva ili sela, budući da svaki pojedinac, svaka obitelj ima na groblju ponekog srodnika. Moglo bi se reći da groblje praktično odvajkada postoji u zapadnjačkoj kulturi, ali je ipak pretrpjelo važne preinake, budući da se do XVIII. stoljeća groblje nalazilo u samom srcu grada, tik do crkve. Tu je postojala hijerarhija svih mogućih vrsta grobova. Bilo je kosturnica u kojima su mrtvi gubili i zadnje tragove individualnosti, bilo je pojedinačnih grobova i grobova u samoj crkvi, koji su obično podizani prema dva modela, jednostavna kamena ploča s oznakom ili mauzolej sa statuama. Groblje, smješteno u sveti prostor crkve, poprima posve drukčije obilježje u modernoj civilizaciji i zanimljivo je da je u epohi ili civilizaciji koja se vrlo grubo određuje kao „ateistička“ u zapadnjačkoj kulturi nastao takozvani kult mrtvih. U osnovi, bilo je prirodno da se u epohi u kojoj se zbilja vjerovalo u uskrснуće tijela i besmrtnost duše, zemnim ostacima ne pridaje ključna važnost. Naprotiv, od trenutka u kojem više nije bilo sigurno postojanje duše, niti da tijelo uskrsava, puno se veća pozornost izgleda poklanja posmrtnim ostacima koji su, naposljetku, jedini trag našeg postojanja u svijetu i u riječima. (Foucault 1967: 47 - 49)

S druge strane, paradoksalan psihoanalitički postulat iscrtava Jacques Lacan u sljedećim navodima: „Radi se još o tome koje smrti, one koje život nosi ili one koje nosi život“ (Lacan 1983: 288)

Sažeti njegove postavke u vezi s očinskom funkcijom, bilo bi pod znakom simplifikacije raznolikih pristupa. Teza je sljedeća: da samo onaj otac koji je funkcija, koji je, dakle, djelatna i nakon svoje smrti, jeste Otac u vidu patrijarhalnog simboličkog autoriteta. Konačno, Lacanova koncepcija jezika se nastavlja u tumačenju „ja“ kao mjesta (ne) slobode. Uznemirujuća je i upućuje na koncept rastrganog/rascjepljenog subjekta gdje se ne može ustaliti mogućnost fiksiranosti u bilo kojoj konstelaciji. Lacan daje primjer „prošivanja“ tj. *prošiveni bod (point du capition)*, čime se kruženje/lebdenje označitelja prekida u jasnom odredištu. Taj se elementarni pojam koji je esencijalan za ljudsko iskustvo, na koncu preinačuje u operativni mehanizam. Pri tome pojam Oca opisuje kao naj snažniji element „prošivanja“.

U kontekstu romana, posrijedi je puno više od samog povratka glavne protagonistice priče u rodni kraj nakon višegodišnjeg egzila. Elvirin povratak realizira gotovo ritualnu potvrdu kojom se odnosi vraćaju na mjesto postojećeg patrijarhalnog imaginarija. U kontekstu toga, pisac narativizira kulturološki patrijarhat kroz sljedeće zapažanje:

Iz gledali su kao prišarafljeni za stolice, kao da oduvijek sjede tako, u potpunom miru, oklopljeni tišinom, i čekaju da se odnekud pojavi nešto što će njihovim utrnulim životima dati konačan smisao, a ono se pojavi ovo auto i donese nju. Iznenađenje na njihovim licima bilo je gusto kao ilovača i niko ga nije mogao zatomiti, dok je ona prvo izvukavši one velike ručke iz utroba svojih kofera na točkove, otvarala smeđu torbu ovješenu joj o ramenu sve do bokova.

Ako je neko do tog trenutka sumnjao u identitet te žene, naprosto na mogavši da povjeruje da je vidi ovdje, na ovom mjestu, danas, u pola bijela dana, tad mu je moralo biti sasvim jasno da greške nema, ona je kći Suljagina. Njihovo zaprepašćenje sad bi zamijenjeno vjetrom nelagode koji se pronese od stola do stola. Krajničkom oka pogledali su jedni prema drugima, kao da pitaju šta sad da se radi. Svima se činilo da bi najnormalnije bilo da se ustane, okrene i svako se uputi za svojim poslom, ali znali su da to ne bi valjalo, pogotovo zbog te ženine odlučnosti koju su odsječeni i sigurni pokreti dovodili do granica drskosti. (Perviz 2016 : 6-7)

Usprkos samopouzdanju kojim je zračila suprostavivši se beskrupuloznom falocentričnom muškom univerzumu, pisac njen povratak otkriva i kroz oblike ženske suptilnosti. U epizodi njenog povratka vidi se ono što ranije nije vidjelo. Među ritualima odlaska i povratka i semantičke orijentacije tog okvira, svjedočimo priči koja otvara nove perspektive u kategoriji *putovanja* kao premještanja kroz transformaciju sebstva u pregorijevanju nutrine. U tom smislu bilježim riječi Deana Dude:

Putnica se vratila nešto drukčijom nego što je otišla, taj višak izaziva promjenu, promjena pokazuje narušenu ravnotežu, narušena ravnoteže omogućuje pripovijedanje. Ideja je posve podudarna s Lotmanovim (2001) tumačenjem da junak može biti samo onaj koji prelazi granicu i iz jednog semantičkog polja ili prostora ulazi u drugo semantičko polje ili prostor.

Možda je to na elementarnoj razini najtočnija definicija putnika i putovanja, koliko god bila uvjetovana semiotičkim projektom unutar kojega nastaje. (Duda 2012: 49)

Kroz ovaj aspekt priče, otvorene su nove perspektive o poimanju *iterologije* koju je davno prepoznao Michel Butor kroz „analitiku premještanja“.

„Predlažem novu znanost (one ovih godina rastu kao gljive, beru ih pod svačijom sjenkom, a neke će pri žetvi na kraju ipak donijeti plodove), usko povezanu s književnošću, znanost ljudskog premještanja koju ću iz zabave nazvati iterologijom jer u samoj riječi postoji premještanje.“ (Butor 1999: 24)

Na ovom mjestu se može razmotriti veza s pojmom *iterologije* u kontekstu elementarne razine definicije putnika i putovanja.

Prije samo dva mjeseca nije ona nikako razmišljala da se vrati. Ako je i bilo kakvih primisli, onda je to ostavljano za neke daleke godine ispred sebe. Ne, nemojte ni pomisliti da je najednom postala svjesna da više nije mlada i da tih nekih dalekih godina pred njom jednostavno više nema. Nije bilo tako. Pa ipak bilo je sasvim slučajno i tako nenadano da je, sutradan, kada se prvi put nakon toliko godina probudila u porodičnoj kući, naprosto vrisnula.

„Bože, otkud ja ovdje“, upitala se naglas, kao da ju je neka sila stravične snage podigla gore u Njemačkoj i spustila je urodnu kuću.

I bila je to sila. I to takva da joj se ni razum, ni volja, niti bilo šta u njoj nije moglo suprotstaviti. (Perviz 2016: 17)

Takav *kratak spoj* borgesovske „povijesti vječnosti“ u konačnici otvara svijet različitih modusa bosanskohercegovačkog povijesnog i individualnog identiteta. Ali pluralna perspektiva interpretacije događaja, kao i ideološka mitizacija prošlosti, koncepciju političko – historijskog romana rastvara na *dokument* o postmodernim užasima raznovrsnih ideoloških konstrukcija svjetova.

Zaključak

Sukladno postmodernoj hibridizaciji romanesknog diskursa, roman *Stidovi i krivnje* uspostavljen je kao zbir individualnog, ispovijednog i dokumentiranog svjedočenja o Zlu koje se heterotopijski u brisanom vremenskoprostornom kontekstu mitskim višeglasnim prodiranjem, iz lokalnog pretvara u globalno. Na tragu toga, ovaj roman skriva u sebi tragove postmodernističke poetike, u kojem se s naznakama historiografske metaficije, ostvaruje kroz „dvostruko kodiranje“. Također, roman biva realiziran i kao kulturološki esej o značenju zla u različitim kulturnim sistemima. Kroz pojedine aspekte prepoznaju se i piščeva razmišljanja o karakteru umjetnosti riječi na svojevrsnoj metarazini

sopstvenog prelamanja / propitivanja. U konačnici se pitamo u čemu je ljepota Pervizova napisanog prostora? Zasigurno nije u tome što se upoznajemo s piscem ispravne etičke i političke odgovornosti, već stoga što u njemu prepoznajemo nešto od naše nostalgичne naklonjenosti *donquijotevskom* kao romantično Lijepom u svima nama koji se komešaju s Riječju, svejedno bili mi pisci ili čitatelji.

Stidovi i krivnje roman neobičnog spoja *muzeja* i *labirinta*, kao spoj dva imaginarna prostora, kao čuvar memorije i kulturnog identiteta, a istovremeno umjetničko djelo koje Riječju ispunjava preveliku, opustošenu *ruševinu* svih nas, prepoznaje lica onih koje je spopalo ono istovjetno donquijoteovsko *ludilo ne umiranja*. Odavno je Cervantes znao da *bezimeno* prosvjetluca kroz pukotine jezika - „Meni se jedinom rodio don Quijote, a ja njemu“.

Štoviše, u interpretaciji ovaj roman je moguće protumačiti i u smjeru „određene literarnosti“ kojom je „natopljeno putovanje“. Dean Duda u knjizi *Kultura putovanja : uvod u književnu iterologiju* bilježi sljedeće: „Duga tradicija zapadnjačke književnosti pokazuje da je putovanje posve podudarno s osnovnim pretpostavkama pripovijedanja i otud njegova tematska kao i kompozicijska uposlenost, posve sukladna spomenutoj pretpostavci geografije da govori ljudima koji su ovdje ono što se zbiva tamo negdje iza sedam gora i dolina“. (Duda 2012: 48-49)

Danas, kada govorimo o književnosti, o njezinoj praksi i teoriji, napuštamo poznata nam mjesta u cilju *susreta* s različitim koncepcijama drugosti, kao suvremenom doprinosu interdisciplinarnih suočavanja, što rezultira da se o znanosti o književnosti, danas, samo može govoriti poštivajući i naglašavajući graničnost u svojstvenoj prelaznosti.

„Kraj“ svih ideologija, a napokon, kraj teze o stabilnom i jedinstvenom pojedincu je Zona u kojoj je otvorena mogućnost *premještanja* što podrazumijeva ne samo slobodu, već i odgovornost. Uočljivo je da je svaka dominirajuća koncepcija identiteta formalno i ideologijski sumnjiva, stoga se iz takve argumentacije nadaje zaključak, budući da smo prošli kroz višestruke prosudbe o ulozi literature, o njezinim učincima, da se identifikacija s drugim poduzima u cilju utvrđivanja vlastitog identiteta.

Promišljanje o pojmu identiteta je tema koja se aktualizira kao svjedočanstvo o piscima i čitateljima koji se vječno traže, prolazeći kroz procese višestrukih posudbi uloga koje potom pokušavaju artikulirati riječima.

U gotovo lirskoj atmosferi naracije, Izet Perviz legitimira naprijed navedenu tvrdnju kroz priču o „jedinstvenom stečku“ iz kojeg se groblje u selu počelo širiti na sve strane prizivajući da bude ispričano. Nit koja se provlačila kroz sve priče o tom stečku je neuhvatljiva, izmiče svakom razumskom nastojanju da se dodirne ali, kako pisac kaže: „Može je osjetiti samo onaj koji je proživio sa Gorčinićima barem desetak godina. Ali

samo osjetiti, jer ni on vam pouzdano neće moći kazati ...“ (Perviz 2016: 360)

U ovom kontekstu, izdvojila bih da u “poetici čitanja” zasnovanoj na aktivnoj ulozi recipijenta tj. u uzajamnom djelovanju čitatelja i teksta u dinamičnoj mreži komunikacije, granica između fikcionalnog svijeta i svijeta zbilje biva pod filozofijskim udarom zaplićući sve aspekte momenta igre u kompleksnoj suvremenoj prozi. Međutim, takav dijaloški odnos između teksta i njegovih čitatelja oslobađa književnost podređenosti različitim usmjerenjima suvremene teorije književnosti koja, u smjeni svojih različitih interesiranja, pomjera težište analize čas na subjektivnu interpretaciju književnog djela izlazeći iz apstraktnih okvira u “vrenja” različitih konteksta, čas se potpuno podređujući tekstu i formalnim načinima njegovog ustroja.

Književni tekst se aktualizira u procesu čitanja gdje čitatelj upisuje svoje viđenje stvari uvjetovano rekonstruiranjem autonomnog svijeta koji je ustrojen različitim semantičkim jedinicama teksta. Tradicionalno mimetičko čitanje značilo je potragu za izvorima, predlošcima u stvarnom svijetu što je udaljavalo iskustvo književnosti od valjanog tumačenja. Stanovitu je referencijalnost literature moguće ostvariti tek u presjeku pri kojemu se križaju svijet priče i iskustveni horizont čitatelja.

Čitatelji posjeduju interaktivnu ulogu i u konstituiranju stvarnog svijeta, tako što uspostavljaju vanjsku formu predmeta sukladno svojim doživljajima produžujući semantičku vrijednost nazočnih objekata. U tom smislu, prepoznatljiva nam je stanovita „dijabolička“ energija vrijednosti umjetničkih ostvarenja kroz susret dvije sintagme. Na skliskoj *granici* između „beskrvnog intelektualizma“ i „krvožednog barbarizma“, u Pervizovom romanu, pojmovi stida i krivnje susreću se u fenomenološkom preispitivanju.

Bibliografija

- Alihodžić Nina. *Poetics side of travelogue through the „accord of different worlds“*. U: *Studia Polensia*, Vol. 8 No. 1, 2019 (online first) <https://doi.org/10.32728/studpol/2019.08.0>
- Duda Dean. *Kultura putovanja : Uvod u književnu iterologiju*. Zagreb : Naklada Ljevak. 2012.
- Eagleton Terry. *Ideja kulture*. Zagreb : Jesenski i Turk. 2002.
- Eagleton Terry. *O zlu*. Zagreb : Naklada Ljevak. 2011.
- Foucault Michel. *Drugi prostori*. (Des espaces autres (conférence au Cercle d'études architecturales, 14 mars 1967), u: *Architecture, Mouvement, Continuité*, 5/1984, pp. 46-49.) Preveo s francuskog Mario Kopic

- Foucault Michel. *Riječi i stvari : arheologija humanističkih nauka*. Beograd : Nolit. 1971.
- Lacan Jacques. *Četiri temeljna pojma psihoanalize*. Zagreb : Naprijed. 1998.
- Perviz Izet. *Stidovi i krivnje*. Sarajevo : Centar Samouprava : Udruženje žrtava i svjedoka genocida. 2016.

Cultural aspects of the postwar itinerary

Summary

This work is the analysis of the novel titled Stidovi i krivnje of the Bosnianherzegovinian writer Izet Perviz who accentuates most wonderfully the reflections of both war and postwar periods through the prism of cultural aspects. The narrative is realized on the observation of two female characters, Anđa and Elvira, and emphasis of the subtlety of female voice in the background story which elaborates the problematic criminal demagogy whilst questioning phalloscentric culture.

Parallely, this novel is a very successful example of spiritual-cosmic imaginary within the itinerary discourse dimension. Literary critical but also cultural analysis challenges reinterpreting the categories such as identity, exile, home and homeland through criticism of ethnocentrism.

Key words: *identity, itinerary, phalloscentricism, collective memory and collective remembrance, culture, postwar literature*

Adresa autorice:

Nina Alihodžić – Hadžialić
 Odsjek za komparativnu književnost i informacijske nauke
 Univerzitet u Sarajevu; Filozofski fakultet; Franje Račkog 1
 71000 Sarajevo; BiH
 E-mail: ninaalihodzic@yahoo.com; nina.alihodzic@ff.unsa.ba